

חקר ועיון

אוצר החכמה

הרב משה ש. שבת

כולל שע"י ישיבת "אהבת שלום"

1234567

1234567 ח"ה

אוצר החכמה לזכר נשמת מרנא ורבנא רבן של חכמי ישראל, השלם בתורה וכל מידה טובה (שחלק ממאמרו זה נאמר לפניו) וזכרו לא

ימוש מאתנו ת.ג.צ.ב.ה. זתע"א

1234567 ח"ה

אימתי נכתבה המשנה והתלמוד

מו"ז החק"ל בראיות מהתלמוד גאונים וראשונים שהמשנה והתלמוד לא רק סודרו ע"י רבה"ק ורב אשי אלא ממש נכתבו כבר בזמנם, דעת לעשות לה' הפרו תורתך היה כבר בזמנם מיושם להלכה ולמעשה ועיין להלן. וכמעט שלא הניח פינה וזווית שלא נשתטח בה עיין בדבריו. אך אין בית מדרש בלא חידוש ובמיוחד שעם הזמן נתגלו עוד מקורות נפלאים וחשובים בעניין זה ואביאם בעזה"ת להלן. והיום רובא דרובא דעלמא ואפי' תשאל כל בר בי רב דחד יומא יאמר לך שרבה"ק ורב אשי כתבו המשנה והתלמוד, חוץ מרוב חוקרי התלמוד אלה שלא יהגו בו ובתורת ה' לא חפצם אלא אך ורק בהיסטוריה וכדו' מבוקשם (לאפוקי רבותינו הג"ל שדעתם היא ענין הלכתי מובהק, לא היסטורי ולא מגמתי חלילה) והם צועקים תמיד משד"ל עד ימינו שהמשנה והתלמוד לא נכתבו בזמן סידורם אלא אך ורק בזמנים מאוחרים, ובתחילה חשבתו שכידוע זה דרכם כסל לאחר הכל לתקופות מאוחרות ולומר אך שקר ח"ו נחלו אבותינו שהלא אפי' על התנ"ך ובמיוחד חלקים מסוימים ממנו, חלקם הסכים שרק בזמן עזרא או אפי' קצת מאוחר יותר נכתב או הומצא עפ"ל, וכן על דברים אחרים הסכימו כן ולמה שעל המשנה והתלמוד לא יאמרו כן. אבל אח"כ ראיתי במפורש שחלקם רוצה להוציא ממסקנה זאת מסקנה כפרנית שאין להוכיח כלום מדיוקי לשון משניות ותלמוד ולקבוע מזה

ידועה המחלוקת הגדולה אימתי נכתבה המשנה והתלמוד, האם ממש בזמן רבינו הקדוש ורב אשי או שרק הם סידרום בסדר מסוים או מוסכם אצלם שכן תשנה משנה פלונית בצורה כזאת ר' מאיר לפני ר' יהודה ותנא פלוני ישנוהו בסתם וכדו' ואז הנפק"מ בסתם ואח"כ מחלוקת, וכן בהרצאת דברי התלמוד על המשנה איך בדיוק מהלך הסוגיא ומי בדיוק אמר מימרא פלונית, אבל ליכתב לא נכתבו אלא בזמן הגאונים. הראשון שהתייחס לזה במפורש הוא מהר"א שטיין בביאורו על הסמ"ג בהקדמה וכן בלאוין סה' באורך ונתעצם להוכיח שהתלמוד והמשניות לא נכתבו אלא בזמן הגאונים וכן ס"ל למהר"י חאגיז בהקדמת פירושו למשניות הנקרא עין החיים וכן ס"ל להגאון מרן בעל חק"ל או"ח סי' יב' ובכונן לחקר הנדפס בסוף ח"א מיו"ד ועיקר חיילם הוא מהגמ' דתמורה יד' גיטין ס' דדברים שבע"פ א"א רשאי לאומן בכתב, וא"כ איך עברו על כלל זה דבה"ק ורב אשי וכתבו חיבוריהם, ומאי דאמרינן בגמרא שם - ועת לעשות לד' הפרו תורתך היינו דוקא בספרי דאגדתא ועיין ברכות כ"ג ע"א וע"ב אך במשנה ובתלמוד היתר זה לא נאמר אך לעומתם ניצב מרן רבינו החיד"א בפתח עינים ב"מ דל"ג והגאון המשי"ח נכד הגאון חק"ל בספרו איי הים (ביאור על כחצי מתשובות הגאונים הנקראים בפי כל שערי תשובה) סי' קפז' שנתעצם בעוה ותעצומות באורך עצו"ר לחלוק ע"ד

אוצר החכמה

אוצר החכמה

הנהגה

הלכה וביאור, דמכיון דהתקסט בכלל לא נכתב על ידי רבה"ק ורב אשי ומילותיו מעולם לא נקבעו אלא רק בזמנים מאוחרים מאוד ומי אמר בכלל שלזה נתכוון רבי, אלא העיקר היסוד מה רוצה המשנה והתלמוד ותול"מ. והנך רואה שאין כאן אלא עקירת התורה ובעיטה בכל הראשונים והאחרונים כולם, שדקדקו בנוסחי המשניות והתלמוד הדק היטב היטב הדק, כמובן אחר בירור הנוסחא המקובלת והוציאו מתוכם פירושים ומסקנות בעצם הסוגיא ואליבא דהלכתא, ואילו לדבריו מי אמר ומי קבע בכלל, הרי הכל נמסר בע"פ ולא דייקו (ח"ו) בדיוק ממש ומה נעשה לחרקי"ם שחושבים להכניס ולהשוות ראשם הקטן למוחות הכבירים של האמוראים והגאונים שגם אם מסרו בע"פ, הרי שלא היה בזה שום שינוי אפילו אות אחת ממה שנמסר להם מרבותיהם, ורבותיהם מרבותיהם עד רב אשי וכמ"ש רבינו המאירי בפתיחה לפירוש מסכת אבות שלו: "וראו שתדע (שבזמן הגאונים) שעדיין היו הישיבות גדולות ונכבדות והתלמידים מרובים תורתם אומנותם, וכ"ש ראשי הישיבות והנסמכים בגאונות. (אולי צ"ל בלא ו' אלא ראשי הישיבות הנסמכים בגאונות, כי בזמן הגאונים רק מי שנסמך לגאון הוא בעצם היה ראש הישיבה והיה זה בא ביחד) שלא היה דרכם למוש מתוך האוהל יומם ולילה, והיו יודעים כל התלמוד ע"פ או בקרוב לזה, ודברי התורה כולה והתלמוד סדורים בפיהם כפרשת שמע וכו' עכ"ל.

הנך רואה דאף שהיו לומדים ומלמדים בע"פ, אין דבריהם חלילה כל אחד וסגנונו כבדורות שלפני רב אשי ורבינא, אלא מאחרי הסדר שסידרו לנו רבינא ורב אשי התלמוד, כל הגאונים היו צמודים אך ורק לסדר ולמילות התלמוד כפי מה שקבעו רבינא ורב אשי כמה שאפשר ועיין בכתובות נ' וברכות כ"ח דאפילו בשם מוסר השמועה בלבד תנו גדולי האמוראים ארבעים זמנין ועיין סוכה ד' ועוד, וכמה שבחו לרחבא דפומבדיתא על דייקנותו דאפילו ספיקא דגברא גריס עיין חולין י"ח ופסחים נ"ב

וביצה י"א, רש"י ותוס'. וכמה וכמה פעמים תראה ששמועה אחת בלבד מוסרים אותה בדיוק בשם אומרה ואפילו יהיו חמישה מוסרי שמועה יעתיקו שמות כל המוסרים אפילו שלוקח מספר שורות ולא אמרו העיקר יסוד המאמר, ומה לנו לצרה הזאת למנות כולם, ומכל הדין תראה כמה דייקנים היו רבותינו וכמה מוחותיהם כבירים היו ולא היו צריכים כמעט לכתיבה מפאת מסירותם הרבה לידיעת וחקיקת התורה על לוח לבם, ובוודאי ובוודאי שיש לנו לדקדק במילות המשנה והתלמוד ככל יכולתנו ולהסיק מזה מסקנות וביאורי סוגיות ובמיוחד לפי מה שאבד ברע"ה"ת שרובא דרובא מרבותינו גאונים וראשונים מסכימים שרבה"ק ורב אשי כתבו חיבוריהם ממש וא"כ ק"ו הוא שחייבים אנו לדקדק במילות ואפילו באותיות המשנה והתלמוד ללא התייחסות לדברי ההבל של החרקי"ם, ועתה ניגש לבירור העניין וקודם כל נביא מ"ש ראש המדברים רבינו הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה זו"ל רבה"ק חבר המשנה ומימות משה ועד רבה"ק לא חברו חבר שמלמד אותם ברבים בתורה שבע"פ אלא בכל דור ודור ראש ב"ד או נביא שיהיה באותו הדור כותב לעצמו זכרון בשמועות ששמע ברבים והוא מלמד ע"פ ברבים, וכן כאו"א כותב לעצמו כפי כוחו וכו' וכן היה הדבר תמיד עד רבה"ק והוא קבץ כל השמועות וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממש רבינו ושלמדו ב"ד של כל דור ודור בכל התורה כולה וחיבר מהכל ספר המשנה ושנו ברבים ונגלה לכל ישראל וכתבוהו כולם ורבעו בכל מקום כדי שלא תשתכח תושבע"פ מישראל ולמה עשה רבה"ק כך וכו' לפי שראה שהתלמידים מתמעטים והולכים והצרות מתחדשות ובאות וכו' חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם כדי שילמדוהו במהרה ולא ישכח וכו' עכ"ל"ק וכן בהקדמתו לפירוש המשניות כתב בזה דברים מפורשים שרבה"ק כתב המשניות ותלמידו ר' חייא כתב הברייתות ע"ש ועיין בעין זוכר מערכת משנה, וכן באותו סגנון כתב על כתיבת התלמוד ע"י רב אשי יעו"ש וכ"כ רבינו המאירי בפתיחה לפירושו

מדה משמע דס"ל דהתלמוד נכתב רק בזמן הגאונים וז"ל אלא לפי שנתמעטו הלכות התחילו דורותינו לכותבו ומוזה הוכיחו הגאון חק"ל ומהר"י חאגיז הנ"ל דהתלמוד נכתב רק בדורות הגאונים אך כבר מרן החיד"א בפתח עינים בסוגיא כתב דט"ס היא וצ"ל התחילו דורות האחרונים לכותבו וכירסת עין יעקב שנוסחאותיו בדוקות וישרות וכן תיקנו בשס"ה של הדפוסים האחרונים וכבר התרעם ע"ז מהר"ץ חיות ע"ש בהגהותיו, ולפ"ז ליכא ראייה כלל מרש"י, שדורות אחרונים תתכן הכוונה גם על רב אשי גופיה אך לכאורה מרש"י בעירובין סב' ד"ה כגון מגילת תענית מפורש ברש"י דלהכי נקט מגילת תענית שלא הייתה דבר הלכה כתובה בימיהן אפי' אות אחת חוץ ממגילת תענית ומוזה הוכיחו שרש"י ס"ל שהמשנה נכתבה רק בזמן הגאונים אך לכאורה בדוחק אפשר לתרץ דהמשנה אינה בדיוק הלכה ברורה שאפשר לפסוק ממנה להלכה ולמעשה ללא ידיעת התלמוד, יעויין בסוף אלו מציאות ובבבב"א ק"ל ע"ב משא"כ מגילת תענית, וכן מצאתי במאירי שם שכותב ולא הזכירה מגילת תענית אלא שבאותו הדור לא היה להם תלמוד כתוב אלא מגילת תענית עכ"ל ולפ"ז משנה כן הייתה כתובה כבר בזמן האמוראים אך התלמוד ודאי שלא, ואם גירסת המאירי לקוחה מרש"י שלפניו א"כ פשיטא דליכא ראייה. וגם אם לא לקוחה מרש"י גופיה אולי נידחק דלא מיקרית הלכה פסוקה, ואין להסיק מזה שעדיין לא נכתבה בזמן האמוראים. אך החק"ל ועץ החיים הסיקו מזה דרש"י ס"ל דהמשנה נכתבה רק בזמן הגאונים וכן משמע דס"ל להסמ"ג בלאוין סה' וע"ש ובהקדמת הסמ"ג בדברי מהר"א שטיין בביאורו לסמ"ג דהאריך להוכיח כן מכמה מקומות וכבר מרן החיד"א והגאון המשי"ח באיי חיים השיבו על כל הטענות אך ליפטר בלא כלום א"א, דראיתי להמשי"ח שם שהביא ראיתו שד"ל ממציא כט' מצא ספרים וכו' אבל לא ילמד בהם בתחילה ובגמ' אוקמוה בספרי הקודש בלבד, ולא הזכירו מה הדין בספרי המשנה והתלמוד עכ"ל ומוזה הוכיח שלא היו כתובים כלל בזמן התלמוד, ולשיטתו יקשה מדוע לא הזכירו מגילת תענית הרי ודאי הייתה כתובה כבר

לאבות וכ"כ ראש לראשונים רבינו שמואל הנגיד בהלכתא גבוורתא וכ"כ הראב"ד בספר הקבלה וכ"כ רבינו יהודה הברצלוני בפירושו לספר יצירה עמ' 187 שרוב התלמוד כבר היה כתוב בזמן רבא שהיה באמצע תקופת האמוראים וכן ס"ל לרשב"ם בבבב"א קל' ע"ב ד"ה עד, שכתבו חיבוריהם וכן ס"ל לתוס' רי"ד בגיטין ס' והרא"ה בהקדמת פי' לברכות ורבינו בחיי בפ' לשמות ל"ד, כ"ז, ורבינו חסדאי קרשקש בהקדמת ספרו אור ה' והרשב"ץ במגן אבות ועוד עיין לקמן, גם רבינו יצחק ׳ לטיף באגרת התשובה סי' כ"ט [נדפס בקובץ על יד ס"י ח"א סי' כ"ט] ס"ל הכי ומפאת נדירותו נעתיק לשונו וז"ל ומה שאמרו דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרן בכתב לפי שהתלמוד הוא תיקון צורת המצוות ומורה איכות עשייתן ואם יכתוב ישתבשו בהן הלכות כהיום הזה שזה אומר בכה וזה אומר בכה וזה מתיר וזה אוסר, אמנם כאשר באו חכמי הדור וראו שהתורה הולכת ומתמעטת והלכות משתבשים בכל יום, דאו בעצמם וביארו להם בטוב כוונתם ודרשו מקרא זו ויסמכו עליו והוא עת לעשות לה' מה טעם משום הפרו תורתך, ורצו לומר בכוונתם כי יותר מן הנאות הוא לתלות האשם בשינוי סברתם משתבטל התורה לגמרי, כי לסוף העיקרים יהיו שמוזרים, וחילוק סברתם לא יהיה כי אם על ראשי הענפים הנובלים בלי חששא. והפילוסופים הקדמונים בהגיעם לסוף עומק הענין הזה, לא היו מניחים למשרתים לכתוב מאומה מדבריהם בעבור כי הכתיבה תשוה צורת הסברא, והיה אפלטון אומר לתלמידו הנחפץ לכתוב מה שהיה שומע ממנו ע"ד התנצלות מה מאד אתה בוטח על עורות הנבלות [ר"ל הקלף] ואתה חושך הרעיונים, הישאלך אדם דבר חכמה הטוב שתאמר המתן עד שאראה בספר, ואמרו כל חכמה שאינה נכנסת עם בעלה למרחץ אינה חכמה, ואמרו הכתיבה משבשת הדעות עכ"ל הרי להדיא מבואר בדבריו שסיבת היתר כתיבת המשנה והתלמוד כבר הותר בומנם משום ההיתר הנ"ל דעת לעשות לה'. אך לעומת זאת לכאורה מרש"י במציעא דל"ג ע"א ד"ה

בימיהם, וליכא הכא לתירוצי תירוצו הדחוק, שמגילה לא בכלל ספרים ניהו ע"ש דהגמ' הקשתה הרי מתפילין וכן מה ההבדל בין ס"ת למגילה, ששניהם בגלילה ע"ש בגמ', וכן מה שהקשה ממגלת קהלת ויותר מהמה בני הזהר וכו' כל המכניס בתוך ביתו יותר מכד' ספרים מהומה הוא מכניס לתוך ביתו כגון בן סירא וכן תגלא. שלא היו אומרים כן אם היה להם משנה כתובה, ואדרבה מדרש זה קושיא הוא לדבריו שהמדרש הרגיש בעצם מהמשנה ולכן אומר שאין כוונתו חלילה למשנה וכדו' אלא דווקא לכן סירא וכן תגלא וכדו' שהם כדוגמת פסוקי מקרא, גם מה יענה על מגילת תענית וזה תירץ בתירוץ דחוק שמגילה אינה ספר והמדרש דיבר רק על ספרים ודבריו אינם כלום. ויש עוד להאיר ולהאריך בזה אך אין כעת צורך כ"כ בזה, ועתה נחזי בדברי רבותינו הגאונים שמפיהם אנו חיים איך סבירא להו וראש המדברים הוא רב שרירא גאון באגרתו המפורסמת לאבי רב ניסים גאון, רב יעקב מקירואן ושם כותב (לפי גירסת דפוס ראשון שנדפס ביוחסין) וז"ל וכיון דחרב ביהמ"ק וכו' לא שמשו התלמידים כל צרכן ונפישו מחלוקות וכו' וכו' וכיון דחזא רבי דאיכא שנוייא כולי האי בתנויי דרבנן ואע"ג דטעמיהון לחדא מילתא סלקין, וחש דלא נפיש רווחא ואתי פסידא מינה דמילתא הואיל וחזא דקא ממעיט ליבא וקא מסתם מעיין החכמה וכו' וכו' ולא היה אחד מן הראשונים שכתב איזה דבר עד סוף ימיו של רבה"ק.

וכן בהמשך דבריו ובימיו של רבי בנו של רשב"ג עלה הדבר בידו וסדרם וכתבם וכן בהמשך דבריו עוד מספר פעמים. ומ"ש אחרי שדיבר על רבינא ורבנן סבוראי, ושכתבתם כיצד נכתב המשנה ונכתב התלמוד? תלמוד ומשנה לא נכתבו, אלא התירוצים היו נסדרים והיו נזהרים רבותינו ללמודם בע"פ ולא מן הכתובים וכו' עכ"ל קודם כל קשיא מה הקשר שפתאום נכנס כאן אחר כמעט סיום העניין, וזה נראה כשיבוש והוספה אחריתא. ואפי' אם נימא דדברי רש"ג ניהו י"ל שכוונת המאמר הוא לא כפשוטו, דא"כ היה צריך להמשיך ולומר שבדורות האחרונים

נכתבו מצד עת לעשות וכו', ולא התייחס לזה כלל, והרי המציאות היא שהם כתובים ואיך נכתבו, אלא אפשר שבעצם רש"ג מעיד להם שאין זה נכון לנסח השאלה כך - כיצד נכתבה המשנה והתלמוד, דהא בכלל מעיקרם לא נועדו לכתובה, ואם כבר רוצים לשאול, תשאלו כיצד נסדרה המשנה והתלמוד, ואת זה כבר פירט באורך גדול לעיל וממילא לא שייך השאלה איך נכתבה, ורבותינו תמיד נזהרו גם אחרי שרבה"ק כתב לה למשנה לגרוס בדרך כלל בע"פ ולא מן הכתובים, וגם מפורש ברש"ג שהיו דבריו כתובים רק שהשתדלו לא ליוקק להם, ועוד עיין בסוף המאמר. ומכל הדין איכא קושיא אדירה לסברת החולקים ולא מצאו פירוקא בהא עד שהצריכו בצ"ע להא דרש"ג, אך יו"ט נעשה להם ברגע שהדפיס ב"ג (בער גולדברג) באוצר נחמד אגרת רש"ג בנוסחא כת"י אחרת ושם באופן שיטתי היכא דבנוסחת יוחסין כתוב שרבה"ק ורב אשי כתבו חיבוריהם הושמט לה להא וכתב וערכו או סידרו אך לא שכתבו, עיין בא"י הים שם שהביא נוסחתו. ומאז נתהווה מחלוקת חדשה והיא, איזה נוסחא היא הישרה, נוסחת דפוס היוחסין או נוסחת ב"ג, ויש שרצו לכנותם בשם נוסחא ספרדית (יוחסין) ונוסחא צרפתית (ב"ג), אך כפי שאוכיח להלן, שם זה אינו הולם כלל דברים רבים מרבותינו בצרפת ואשכנז לא ס"ל כוונת חוץ מרש"י אולי והסמ"ג ומהר"א שטיין, והגאון המשי"ח שם נתעצם בראיות כו"כ דפים להוכיח עליונות נוסחת יוחסין לעומת נוסחת ב"ג וכן רב"מ לוין בהקדמת אגרת רש"ג שהוציא לאור הוסיף הוכחות שהיא הנוסחא הישרה ואילו נוסחת ב"ג סורסה ושובשה להתאים שיטתם לאגרת, אך יש חוקרים שעדיין אווזים שנוסחת ב"ג ישרה יותר, אך איני יודע אם רמת ביקורתם גבוהה משל הגאון המשי"ח ורב"מ לוין. אך הוכחה פשוטה לנוסחת יוחסין היא מ"ש הגאון המשי"ח שבהקדמת ספר המפתח לרב ניסים גאון, בן מקבל התשובה מרש"ג, מפורש כתוב שרבה"ק ורב אשי כתבו חיבוריהם, וספר זה נדפס מדפוס וילנא ואילך בכל השס"ה עיין שם לפני מסכת ברכות וקראו לזה הקדמת התלמוד. גם מצאתי דהכי ס"ל לרב סעדיה גאון בספר הגלוי

שכתב כנגד מתנגדיו, ושרד מספר זה המפתחות וכמה קטעים מגוף הספר עצמו ובמפתחות כתב רס"ג בעצמו (בעמוד קנ"ב מהדורת הרכבי) וז"ל ולכמה שנים נגמר קיבוץ המשנה והודעתי שזה היה ת"ק (תק"ו) שנים אחרי כן, ולכמה שנים נגמר התלמוד, וכי כל אלה לא פסקו מלהיות נמסר בקבלה עד העת שנכתבו יעו"ש משמע דהעת שנכתבו הוא העת שנקבצו דכל מה שבא לומר שאין זה חלילה המצאה של רבה"ק ורב אשי, אלא היו נמסרים כל הדורות בע"פ עד שהועלו על הכתב ע"י מחבריהם. וכן ס"ל לרב שמואל ב"ר חפני גאון בספר אלמדכל (המפתח, המבוא לתלמוד) ולמרות שרוב ספר זה אבד ומתוך מאה וחמישים פרקיו נדפסו אך ורק פרקים בודדים, וחבל מאוד, שהיה זה לנו למאור ממש כדרכו בכל ספריו, אך מצאתי בהקדמת פי' רבינו נתן אב הישיבה שנדפס במשניות מאורות שהרבה מהקדמתו לקוחים מספר אלמדכל הנ"ל וז"ל: "וכשראה רה"ק שפל אנשי דורו בתורה ביחס לקודמיהם, נתיירא שמא ישכח משהו מן העניינים המקובלים, והחליט הוא ואנשי דורו לחבר ולקבוע יסודות תושב"ע"פ על ספר וקראו משנה תורה וכן בהמשך כתב על חיבור התלמוד ביד רב אשי ואח"כ כתב ולא נזכיר את השאר לפי שהם מבוארים היטב בספר אלמדכל יעיין עליו המבקש שם" עכ"ל. משמע שראה ולקח דבריו הנצרכים לו להקדמה מספר אלמדכל לרשב"ח. חוץ ממה שגם המחבר רבינו נתן אב הישיבה או המסדר שהיה מרבתינו הראשונים גם ס"ל הכי. גם הרכבי בהגהתו לספר הגלוי לרס"ג שם בהערה ט' כתב מפורש שרשב"ח ג"כ כתב כדברי רס"ג, שרבה"ק ורב אשי כתבו ספריהם ע"ש. והוא כידוע עינו שלטה בהרבה מחיבורי הגאונים בכת"י שעד היום לא נדפסו וחבויים הם בארכיונים של רוסיה ואוקראינה וכנראה ראה ממש לפרק זה בספר אלמדכל בכת"י. אגב, גם לרב האי גאון היה ספר על דרכי התלמוד ושיטותיו שחיבר למען רב יעקב מקירואן, אבי רנ"ג, וקרא שמו "ישור דרכי התלמוד" וכמ"ש באיגרת לר' יעקב נ' עוכל ונדפסה בספר במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים יעו"ש וחבל שנאבד כמוכן.

בכל אופן מצאנו חבל גאונים שדבריהם דברי קבלה וגם מי שחולק לפעמים ע"ד כתוס' והרא"ש ועיין חדשים גם ישנים להרכבי עמוד 233 מש"ב, בדברים של קבלה ממש שהם ידעו שכך היה וכך המעשה, ודאי

שא"א לחלוק ע"ד זולתי קבלה אחרת, ואם כך סוברים רבותינו הגאונים, ורובא דרובא מהראשונים ודאי שגם נוסחת אגרת רש"ג דיוחסין היא האמת ונוסחת ב"ג מסורסת היא, ועוד נראה לדקדק מלשון הרמב"ם גופיה שכותב כמעט באותו נוסח דרש"ג ורשב"ח שבימי רבה"ק היו צרות ושמדות ולכן כתב המשנה וכו', ובוודאי הגמור שלקח דבריו או מרש"ג או מרשב"ח או משניהם יחד וכידוע רבים מדבריו ואפי' לשונותיו והרצאתם הם לפעמים לשון הגאונים ממש כידוע, ואם כתב הוא שרבה"ק כתב המשנה ודאי ראה זאת בחיבוריהם וזה גם כעין ראייה לנוסחת יוחסין. כמו כן ראייה רבתי איכא דהמשנה נכתבה ע"י רבה"ק מתשובות הגאונים שערי תשובה הנקראים גם איי הים סי' קפ"ז ששם התשובה לרש"ג או לרב נטרונאי, שהיה לגאונים שית סדרי משנה דאתגניזו מיומי דהלל ושמאי וכו' עכ"ד ומלשון אתגניזו משמע שהיו כתובים עוד מימי הלל ושמאי רק בנוסח אחר מאשר כתב רבה"ק, ומה שלא הזכירם באגרת המפורסמת, לא חש להזכירם כי כבר לא היו מצויים והזכיר רק מה שיש בו נפ"מ לשלשלת מסירת התורה בלבד. אך בתשובה הנ"ל לשאלה שיש שמזלזלים בדברי גאונים הוצרך לכתוב גודל ועוצם תורתם ושהיו יודעים לא רק משנה ותלמוד, אלא גם מה שאין לנו היום ועוד דברים רבים דלית להון שיעורא כלשוננו, היה להם וע"ש בתשובה סי' קמ"ג לרב האי בר נחשון שבא בזמנו לישיבה איש חכם וחסיד והיה בידו סדר משנה בתוספת על סדר שלנו, ולא זכינו להעתיק שסבתו גדולה ונחפז ללכת עכ"ד וע"ש בסי' כ' שעד הלל הזקן היו שונים ת"ר (אלף) סדרי משנה שנתן הקב"ה למשה מסיני (עיין חגיגה י"ד) ויתכן שהתוספת משנה הנ"ל היא מאלה או ממ"ש בסי' קפ"ז או ממש מרבה"ק, ומה שפקפק הרכבי בהקדמה לתשובותיו על סי' קפ"ז ובכללות על כמה תשובות משערי תשובה טעותותיו אינן מספיקות ומי משעמם לו לזייף דברים כאלה ומה מגמתו, וכי דברי קבלה יש פה שלשיטתו וחבר מרע"ו ג"כ זוייף.

ועתה נביא עוד חבל ראשונים דס"ל שהמשנה והתלמוד נכתבו בזמן מחבריהם, עיין בסוף הגהות איי הים שם שהביא לראב"ן דס"ל דהכתיבה הותרה לכל כבר באמצע זמן האמוראים, ומה שתמה הרב ע"ד י"ל בפשטות, גם נכדו הראב"ה בהלכות פסחים סי' תס"ב

המשנה

מכת"י זו"ל התשובה כך ראינו חמץ בזמנו בין שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו, והגרסא האמת שהעתקתי מרבותינו ורבותינו מרבתינו דור אחר דור עד חכמי התלמוד במימרא דרבא כך וכו' , וגם בנוסחאות בדוקות לגאונים הקדמונים קדושי עליון כך כתוב כמ"ש וכו' עכ"ל אח"כ תקף דברי ר"ת ע"ש, ולפי נוסח זה ליכא ראייה לכאורה לא לכאן ולא לכאן שגם אם באמת זה הנוסח האמיתי אין זה אומר שהתלמוד לא נכתב ממש ע"י רב אשי, ומה שלא הביאו הגאון כי פשוט לא היה להם אותו, שנעלם בשמדות ובמלחמות, וד"ר עמנואל כתב ע"פ נוסח זה דברים לא ראויים על הראב"ה ואין זה נכון לדבר כך על כל גדול וכ"ש על ראב"ה, מה גם שמי שסירס אגרת רש"י מי אמר שלא סירס תשובת הגאון להתאימה לשיטתו, אך אפי' באמת היא נוסחת התשובה האמיתית הרי הגאון כותב והגרסא האמת שהעתקתי מרבותינו ורבותינו מרבתינו, דור אחר דור עד חכמי התלמוד משמע מזה שהתלמוד נכתב בזמן חכמי התלמוד דאל"כ הול"ל והגירסא שקבלנו מרבותינו וכו' ומה שראב"ה כותב ספרים מזמן רב אשי נתכוון לזה ולא שהיה בזמן רש"י עדיין ספרים מזמן רב אשי ממש, ומכיוון שבאמת לא היה לרשב"ע הספרים דרב אשי הוצרך לכתוב שג"כ מצא בנוסחאות בדוקות מהגאונים הקדמונים שכך הנוסחא ואם בנוסחאות אלו כך היא הנוסחא, ודאי שכך היה כתוב בתלמודא דרב אשי, אא"כ נימא שהלשון והגירסא האמיתית שהעתקתי היינו לשון קבלה ור"ל שקבלתי מרבותינו וכו' ועיין תשובות הגאונים הרכבי עמ' 24 ובהערות שבסוף הספר, ולפמ"ש שם אין זה חזיון נפוץ כלל בגאונים להשתמש בלשון זה, ובד"כ היו משתמשים בו קראים, עוד יש להוכיח קצת דהא הגאון נוקט וכן נמצא בנוסחאות בדוקות לגאונים הקדמונים והרי לרש"י ג' ולרה"ג וכדו' אף פעם לא מכנה אותם כך אלא כוונתו לגאונים היותר קדמונים מתחילת הגאונות וכדו', והרי לשיטתם הרי התלמוד נכתב רק זמן קצר קצת לפני רש"י ואיך היה לו לגאון נוסחאות כ"כ עתיקות מהגאונים הקדמונים, הרי היה אסור לכתוב כלום, אא"כ נימא שכוונתם ברש"י ושיטתם שכבר בזמן הגאונים הראשונים הותר לכותבו ותמיה אני לפ"ז דמה רע ומאי שנא אם נימא דעת לעשות לה' הפרו תורתך נתקיים למעשה מאה וחמישים שנה קודם לגאונים הקדמונים הללו, והיינו זמן רב אשי עצמו, גם ברמב"ם פט"ו

בעניין המחלוקת הגדולה בראשונים איך פוסקים, האם חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו או אסור הוא בנותן טעם (פסחים ל') וכך ס"ל לר"ת ולא גרס בגמ' אסור במשהו כרב, אלא גרס אסור כגירסת בה"ג וס"ל דאסור בנ"ט וסומך על השאילתות דהכי ס"ל בפרשת צו, אבל בה"ג גופיה למרות שלא גרס בגמ' במשהו ס"ל דאיסורו במשהו.

וכתב הראב"ה זו"ל ובתשובות ששלחו מבבל
כתבו והשיבו ע"ד זה שיש ספרים שהם מימות רב אשי שהוא סוף הוראה וכתוב בהן במשהו כרב עכ"ל גם במרדכי סי' תקנ"ה העתיק דברי ראב"ה וכן בהג"מ הלכות חמץ ומצה פ"א ה"ו כותב זו"ל ומבבל שלחו שיש ספרים ישנים שיש קבלה בידם שהם מימות רב אשי וכו' עכ"ל וברוקח סי' תנ"א מובא ששולח התשובה מבבל הוא הגאון רב שמואל ב"ר עלי בר פלוגתיה דהרמב"ם ובתרביץ לשנת תשנ"ז הביא ד"ר עמנואל כתי' לונדון להרוקח (כנראה מה שיצא ע"י לאחרונה בהוצאת מקיצי נרדמים) זו"ל: והעיד רבינו שמואל הלוי ראש ישיבה שכך הכלל שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו במשהו והגירסא כך מרבותינו דור אחר דור שאמרי חכמי התלמוד במימרא דרבא דאסור במשהו כתיב כרבא, וציין גם לשיטת הקדמונים (ומצאתי שזה בפסקי רבינו יוסף תלמיד ר' שמואל הרואה) עמוד שכ"ב סי' י' זו"ל וכן העיד רבינו שמואל הלוי ראש ישיבה שבבל, בפסחים בפ"ב במימרא דרבא במשהו כרב כך הגירסא מרבותינו דור אחר דור עד האמוראים וחכמי התלמוד, גם באוצה"ג על פסחים מובאת תמצית התשובה מסידור רש"י כתי' ועיין להלן. גם ברמב"ן במלחמות שם ובעקבותיו ברבינו דוד תלמיד הרמב"ן, ובחידושי תלמיד הרמב"ן לפסחים (רבינו יצחק קרקושא) הנוסח הוא וכבר נבדקו בבבל ספרי הישנות בזה ע"פ שאלת חכמי הצרפתים וכן נמצא בנוסחאות בדוקות לגאונים הראשונים ע"כ. יוצא איפא דלראב"ה ולמרדכי ולהג"מ התלמוד נכתב ע"י רב אשי ממש, ומהר"א שטיין דלעיל אמר ע"ד ראב"ה הללו דלאו דווקא מזמן רב אשי כדי ליישב שיטתו. ויש לחקור בלשון שאר ראשונים האם בכוונה השמיטו לשון זה או שהתשובה בעצם לא הגיעה אליהם רק ניזונו אחד מהשני או מאידך האם להם הגיע הנוסח האמיתי אך לראב"ה ודעימיה לא. ובאוצה"ג הנ"ל ובתרביץ הנ"ל הביאו נוסחת התשובה

והתלמוד לא נכתבו, אלא היו גורסין בע"פ, והרי סותר עצמו, אלא דבאמת להכתב כתובה, אך לתלמוד בפועל מן הכתובים לא למדו ע"פ רוב, ובוז מתורץ גם מה שהקשה שם המשי"ח על מהר"י די ליאון בהקדמת מגילת ספר.

ולסיום אכתוב דבר ששייך לנושא זה והוא: איך אמרין תדיר שרב אשי חתם התלמוד, הרי חזינן שרבים האמוראים שעוד היו זמן רב אחריו ונכללו דבריהם בתוך דברי התלמוד. וראיתי לאחד שמסיק מזה שאין זה נכון לומר שרב אשי חתם התלמוד, אך טעה בזה שבמושג תלמוד יש ב' מובנים, האחד - התלמוד בכללותו, מה שקוראים היום ש"ס, והשני - כל מרוצת הגמרא אפילו על משנה אחת נקרא תלמודא. ורב אשי חתם דברי התלמוד עד זמנו, דהיינו שהיו אלפי אמוראים ומוסרי שמועות בכל דורות האמוראים וכל אחד מסר בדרכו שלו ובסגנונו, ובא רב אשי וקיבץ כל חכמי דורו עיין בגיטין נט' שדימוהו לרבה"ק, והיה ששים שנה ראש הישיבה עיין בתרא קנז' ועיין באיגרת רש"ג ביאור למהדר"ק ולמהדר"ב דכתיבא התם. ועיין תוס' בריש חולין ד"ב ע"ב ד"ה אנא שרב אשי עצמו סידר התלמוד. ועיין מציעא פו' ורמב"ם בהקדמת פיהמ"ש ומשנה תורה, והוא הכריע למשל על מה דברי רב מוסבים, ומי בדיוק חלק על מי והיכן וכו'. וחתם התלמוד היינו דברי חכמי התלמוד שעד דורו, ומעתה דברי הקדמונים חכמי התלמוד יישנו אך ורק לפי מה שסידר הוא, וא"א בשום אופן לסדרו אחרת, אך הוספת סברות וחידושים, טעמים קושיות ותידושים היה אפשר עד דור רבינא למרות שהיה הפרש של חמישה ראשי ישיבות בינו לבין רב אשי עיין באגר"ש, ובא רבינא וחתם גם את זה, ושיתר לא יהיה אפשר לסתור ולהוסיף דבר על דברי הקודמים. ומה שמוצאים לפעמים דברי סבוראים ואפילו גאונים תוך דברי התלמוד, עיין אגר"ש ובריש קדושין בראשונים ובזבחים ק"ב בתוס' וכתובות ב' ובשה"ג ערך רב אחאי נכנסו הם בטעות לגוף דברי התלמוד ומתחילה היה כתוב בצידם פירוש. להורות שזו הוספה מאוחרת, ובמרוצת הדורות נעלמה מילת פירוש מכל הדין ונהייה כגוף דברי התלמוד, עיין בהקדמת פירוש רבינו נתן אב הישיבה למשניות ועיין תשובות הגאונים הרכבי סי' רע"ב דג"כ מפורש הכי בסגנון אחר ועיין הקדמת גמרא שלימה לפסחים ובספר רבנן סבוראי ותלמידיהם.

מהלכות מלוה כותב וז"ל: והגיע לידי במצרים מקצת גמרא ישנה כתוב על הגוילים כמו שהיו כותבים קודם לזמן הזה בקרוב חמש מאות שנה וכו' עכ"ל. (עיין גם בהמספיק לעובדי השם - דנה עמוד 247 ועיין בבית נתן קורנול בהקדמה מש"ב) ונעלם מד"ר עמנואל רמב"ם זה, שהוא רוצה לקבוע זמן התחלת היתר הכתיבה ע"פ תשובת רש"ג שבתשובות הגאונים שבהוצאתו עמ' 159 והם בעצם גם תשובות הגאונים להורביץ, ששם רש"ג מביא לגמרא נדה עתיקה זה מאתיים שנה. ועפ"ז ר"ל שכמאתיים שנה לפני רש"ג, רק אז הועלה התלמוד ע"ג הכתב, וכפי שהבאתי מהרמב"ם נסתרת השערתו, שגמרת הרמב"ם עתיקה היתה הימנה לפי חשבון השנים, מה גם שלפ"ד הלכות פסוקות לרב יהודאי גאון נכתבו כחמישים שנה קודם שהותר להעלות את התלמוד על הכתב. וזה כמו לומר שבראשית הדפוס הדפיסו קודם פרש"י לתלמוד ורק חמישים שנה לאחר מכן הדפיסו גוף התלמוד, הלא לצחוק יחשב. אלא א"כ גם את הה"פ יאחר הוא את זמן כתיבתו במאה שנה אחר שהרצה רב יהודאי גאון את דבריו בע"פ ולא כתבו, וזה כמובן שטות. גם עיין בתשובות הגאונים להרכבי סי' רע"ב שהיה נוסחאות של תלמוד דבי רב אשי שהיו מדוקדקות מאוד ומדוע רש"ג לא הביא מהם, אלא ודאי שאין לדקדק מדברים כאלה, ומה שהביא לגמרא דנדה הנ"ל כי זה מה שהיה לפניו ולא היה צריך ליותר מזה כי מספיק ישנות הן ומדוייקות לאמת דבריו. מכל מקום מכל הדין נראה ברור שרבה"ק ורב אשי כתבו חיבוריהם ולא רק סידרום ע"פ.

אך כדי להפיס דברי הגאון החק"ל ושאר גדולים דס"ל הכי, נראה לומר וכן כתב הגאון המשי"ח שבאמת עדיין עד זמן הגאונים השתדלו בעוז ותעצומות לתלמוד בע"פ ולא מן הכתב, אבל באמת רבה"ק ורב אשי כתבו חיבוריהם אך לא התירו הרצועה לכותבם בהפצה לכל דורש, אלא כל מבקש ה' שמסתפק באיזה דבר מסוים או אז יתני ספרא ונחזי איך כתוב בספר, והגאון המשי"ח מדקדק זאת מהלשון דברים שבע"פ א"א רשאי לאומרם בכתב, דהול"ל דברים שבע"פ א"א רשאי לכותבם, ומהו הלשון לאומרם בכתב, והוכיח מזה שלהכתב כבר בזמנם ניתן, אך לא הותרה הרצועה לתלמוד תדיר מתוך הכתב והיו משתדלים לתלמוד בע"פ וכאמור. ובוז תירץ מה שהקשו ממ"ש רש"ג שהמשנה

